

Som nyinflyttad i Bergvik, var jag under ett par år studieorganisatör i PRO Mo - Bergvik. Där mötte jag människor som hade starka minnen från den tid då bruket myllrade av liv och rörelse. För att ta vara på en del av berättelserna, startades studiecirkeln "Fabriksminnen". Nio personer deltog, varav två var kvinnor. Bland deltagarna fanns både förmän och arbetare. Alla före detta anställda på Vansätersfabriken

Deras berättelser blev för mig en introduktion till bruksmiljön och massa fabriken. Jag kände mig berikad och uppfylld av deras minnen som beskrevs så livfullt. Det var som om ingen tid hade gått.

Detta häfte har blivit tryckt för att hedra berättarna och deras upplevelser av bruksmiljön.

När gruppen senare, under 2012–2013, samlats för att diskutera detta häfte fortsatte deltagarna att berätta. Minnena verkar aldrig ta slut.

Det som präglar de minnen som är återgivna här, är den goda arbetsgemenskapen, humorn och den känsla av eget ansvar, som upplevdes av just den här gruppen anställda. Med en annan grupp berättare skulle andra minnen komma fram. Kanske från en riskfylld arbetsplats och en hierarkisk livsmiljö.

Materialet bygger inte på intervjuer, utan ett fritt berättande av minnen från fabriken och bruksmiljön. Gruppen träffades några gånger per termin mellan 2007 och 2009. Dessa minnen tillhör just denna grupp och kan inte generaliseras.

I tidningen "Bergvik Nu" kunde man i marsnumret, 2007 läsa att föreningen "Industrikraft" skulle bildas. Syftet var att ta tillvara gamla minnen och lämningar från bruken runt Söderhamn. Ett kulturarv man var angelägen att bevara.

Studiecirkeln diskuterade det faktum att det inte finns mycket kvar av deras egen fysiska bruksmiljö. Här följer fritt återgivna delar av cirkeldeltagarnas minnen.

Maivor Molund

ALLT SKA BORT

Stationshus och magasin.

”Ni ser det här med stationshuset det är en skamfläck! Det ska gå 18–19 tåg per dygn. Dom ville avhända sig stationsbyggnaden. Den sköttes av en intresseförening och Banverket hade inga kostnader.

Det var Helmer Sköld som ansvarade för den. Dit kom ju folk och hade semester. Men du vet, dom skyllde på att det skulle gå så många tåg. Därför skulle dom inte kunna sälja till en privatperson. Köparen kanske skulle bli störd och orsaka Banverket besvär.

Varför ta bort stationshuset innan dom börjar släppa på tåg? Det verkar som om alla gamla byggnader ska bort bara, all gammal historia”.

”Magasinet nere vid sjön, det skulle ju egentligen ha K-märkts. Förr på Herrgårdstakten låg ju gamla, fina, timrade kåkar. Men så kom rivningsraseriet. Då skulle bruken inte få finnas kvar. Det skulle bort.

Allt skulle bort!

Det är ju likadant där servicehuset Linden ligger nu. Där låg Anderssons Handelsträdgård. Vilken jord! Och sen bara skövla dom alltihopa”

”Killingholmen, minns ni den? Där låg en dansbana. Den var för tjänstemännen. Tjänstemännen hade det bra. Dom behövde inte göra mycket själva”

”Kommer ni ihåg kallbadhuset? Det låg nere vid Strömmen. Det gick en ränna till övre och nedre kraftstationen Där fanns en lucka och där släpptes vattnet in. Kallbadhuset var härligt. Jävla vad vattnet var kallt! Men det var väl för tjänstemän, det där badhuset”

DET BLEV SÅ TYST

”Men tänk förr när folk bodde på bruket. Folk bodde längs hela järnvägen och det gick tåg dygnet runt. Det var rälsbuss, det var tåg, det var timmerlaster. Och det var massaved. Det var vardagsljud det. Vad tyst det blev sen!

Man var så van att det skulle låta hela tiden och när det blev tyst, då vaknade vi”.

”Tänk, dom hade det nog besvärligt i Lappstan, för förut hörde dom ju Strömmen mera. Det var det där sköna ljudet. Dom hade det svårt till en början där, när kraftverket blev byggt och forsen tystnade. Dessutom hade dom det där kiseltornet som skällde och bråkade jämt. Ja, inte faan hände det nån olycka, fast det gick så många tåg”.

BYXTORGET

Ett gäng pojkar spelade fotboll på Byxtorget i Vansäter. En chef från fabriken passerade och påpekade det olämpliga i att spela fotboll på ett ställe där bilar passerar. Pojkarna sa att de inte hade någon fotbollsplan att spela på. Kort därefter anlade bolaget en fotbollsplan med lampor och sargar. En ungkarlsbarack flyttades från bäcken till fotbollsplanen och vatten drogs in. Folk gick ur stugorna för att heja på lagen.

”Om nån gjorde bort sig fick han en jävla utskåpning av publiken”.

”Byxtorget var liksom samlingsplatsen. Det låg där dagiset Hjärtat ligger idag. Där fanns en stor anslagstavla och där kunde man se när de var dans på parken eller vad som hände på IOGT. IOGT gjorde enorm nytta för ungdomen. Det var mycket verksamheter där. Vi hade en särskild grupp som höll på med modellflygplan och en annan grupp hade bugg. Vi spelade teater också. Ja, det var mycket verksamhet där. Vansäter var fullt av liv då. Man hade kul. TV hade inte kommit än”.

Bolaget satte dit en man som skulle sköta fotbollsplan. Detta var andra halvan av 50-talet". Flera av pojkarna kom några år senare, under tonåren, att börja arbeta på fabriken.

ARBETSMILJÖN

"På varje skift fanns det maskinförare, pressare, passare och maskinist i pappsalen. Det var fyra stycken. Förr hade vi maskinförare och pressare och provare. Sen en extra man som kunde hjälpa till där det behövdes. Han var även avbytare vid matraster".

"Massa-arkena" kom utklippta till sal 1 och sal 2. Dom var tunna, tunna. Man skar sig på dom. Och det var ju löpandebandsprincipen som gällde. När pojkarna blivit väldigt drivna kunde dom klara bägge maskinerna, men det gjordes bara på eftermiddagarna. Ingen fick tro att man kunde dra in på personal.

Balarna skulle vara jämna. Den ena fick inte vara högre än den andra. Ibland svällde balarna, beroende på torrheten och då gick banden runt om sönder. Minns ni femmabalarna? Dom såg ut som dräktiga kvigor!"

-Det fanns en mäss, men den var väl till bara för tjänstemän den.

-Nej den var till för andra också.

-Vi hade tjugo minuters frukost mellan 9.00 -9.20. Och lunch mellan 12.00-13.00.

Däremellan var det kafferast".

"Det var en fabrikspipa som tjöt varje gång det var lunch. Vår familjs beaglehund, hade lärt sig det där och varje gång ångpipan tjöt, hoppade han snabbt upp på köksbordet och satte sig i köksfönstret när Anders och pappa kom där nere i backen. Ju närmare dom kom desto mer svängde rumpan. Men det var bara på luncherna. Han brydde sig aldrig om middagarna".

KALLE GRASS

"Minns ni Kalle Grass? Han var kontrollant av pannor åt Ångpanneföreningen och han hade en grå hatt med hål i. Han hade klippt bort brättena. Ja, han var speciell han. Men det var en otrolig karl att kunna gå in i hettan. Fy faan!

Ja, jag kommer ihåg när jag jobbade i pannan. När det var glöd kvar och han kröp opp på toppen och kollade ner hur stor läckan var. Du, när han kom ut var han röd som en kräfta.

Vi sa åt honom att plankorna som han gick på brann. Vi sa åt honom att inte gå in igen! Men han sa att han gått in i värre än så.

Du vet, vi bara vänta att han skulle ramla ner i botten Det var 60 meter ner. Glödeldat! Ja fy faan, han var otrolig han!

VI GJORDE MYCKET HYSS

"Jag minns när Valter Nyman tänkte sätta huggkroken i ryggen på Gavell. Det blev bråk mellan dom. Jag kommer inte ihåg om vad. Men någon hade gjort nåt fult trick mot Valter. Och han förstod genast vem det var och började jaga Roger Gavell runt hela lokalen. In i ettan, ut i fyran, i pappsalen. Hade han fått tag i honom då, då hade han slagit i kroken direkt".

"Kommer ni ihåg Uno? En stor, grov karl som jobbade på sileriet. Vi var på samma skift och då höll vi på att spola vatten. Det var ju ett räckle runt pulpeten. Och där satt dom när vi tog en brandslang och spola ner dom.

Dom kastade ju massa på oss, när vi gick förbi där. En gång gick jag däruppe och skulle spola ner dom en gång till. Då tog dom bakvägen och fick tag i slangen. Jag försökte dra mig åt sidan. I helvete heller, jag satt som fastklistrad i vägen och kom ingen vart!"

SPRITTILLVERKNINGEN

”På labbet jobbade många småpojkar. Dom kallade oss för ”Bisvärmen”. En dag kom Brunstedt och sade: ”Nej, nu jävlar, det som krokigt ska bli, det ska böjas i tid”. Han började blanda essenserna och sen fick vi punsch!

Jag skötte om bakterieodlingen på spritfabriken. Där skulle det vara 22 grader varmt, konstant. Brunstedt sprang ju som en kippskodd räv fram och tillbaka och jag sprang med termometern och dörren skulle igen”.

Inte köpte Brunstedt nånting på Systemet inte. Legalt var det väl inte, men gubbarna visste, gör han så gör jag. Det gick så smidigt tillväga”.

”Man borrade ju hål i spritkaret. Sen fick man ju gå dit och plugga”

”Dom där spritvagnarna for dom ju och tappade ur också.

Erik Elmlblad var ju suverän på det där. Han hade plåtmage han. Jag ringde till honom och frågade:

- Ska du inte komma hit och byta lampor?”

- Jag har inte tid. Jag ska till spriten och byta.”

Då hade han en limpa med sig och sila igenom. Han tömde rören då, vet du...”

”Hade det varit nu, då det finns kol att sila igenom, då hade det gått att rena”.

”Men enligt expertisen, dvs min pappa, så var det jävla bra sprit”

”Man hade ju motbok också. När det var dags kom gubbarna och jag stod med lastbilen utanför Systemet vid Faxe, som det var då. Sen kom Georg Sundblad, direktören för fabriken. Han kände ju igen bilen.

-Vad fan är det jag ser? Står du här med bolagets bil och tar ut brännvin?! ”Det är otillbörligt”, sa han.

-Ja, jag kan ju inte lämna den på stan, för jag har så mycket grejer som ska till fabriken”. Ja, då fick jag mig en jävla körare och jag förstod att han ringde direkt till Rohdin. Ja, så kom Rohdin och jag sa som det var. Sen kom det nån storhelg och då vinkade Rohdin in mig och sa: ”Skit i det där nu Bergström. Fortsätt ta ut brännvin”

NÄR DAMMEN RASADE 1957

Jag minns när dom sa; ”Du måste ner med landsverkarn och lyfta ut pontoner!

”Jag hade precis skarvat masten, så jag hade 18 meter mast på. Den jonglera efter sjökanten under den där jävla elkabeln. Men jag kom ner och där stod det sju man från grannförvaltningen och väntade. Dom hade livlinor och grejer. Jag fick gå och titta hur faan det såg ut. Det skulle ut massor av pontoner!

När vi hade hållit på ett par timmar gick livlinan för Yngve Lundgren. Han for ut i forsen. Och man tänkte, jaha adjöss med den... Men han kom in i ett sånt där sel. (en del av älven där vattnet rinner lugnt). Han var bara in och bytte kläder, ja han var ju skrapad och så, men han bara fortsatte jobba.

Så höll vi på i ett kör i åtta timmar, intensivt. Det stannade inte en minut. Och jag satt i maskinen och tittade, och inte vågade jag backa så mycket, för då hade den ju lättat. Men det gick vägen. Och då!

Det här var 1957 ska ni veta. Då hade vi hundra spänn i timmen.

Hundra spänn! För så prekärt var det. Annars hade jag 4.50 på den där maskinen. Då var man stolt. Jag sa till Inga-Rut, min fru, ”nu du Inga-Rut har man fått en riktig karllön”.

Så köpte jag en gammal Opel för 700 kronor av Joel Persson”.

MANSLÖN PÅ 1910-TALET.

”Farfar började jobba under 1910-talet. När jag letade efter gamla tidningsklipp hittade jag en gammal anteckningsbok efter honom. 1912 tjänade han 1839 kronor och femtiotre öre. 1913 fick han en gåva på 150 kronor. Årsinkomsten då var 2121 kronor och 58 öre.

Men sen hade han landsstormsstöd också, under 1914 på 127 kronor och nittiosex öre. Det var väl i krigstid det. 1915 tjänade han 1774 kronor och 78 öre. men då hade han dyrtidstillägg på 19 kronor och 16 öre. Så när han slutade 1947, tjänade han 4433 kronor och två öre. Man fick jobba så länge man orkade. Man kunde sluta vid 68 år, men en del jobbade till 70 år.

POLITISKA DISKUSSIONER

Min pappa var kommunist och min farbror var socialdemokrat. Lasse, min kusin och jag, hade inga syskon. Vi bodde i Vansäter båda två. Vid storhelger umgicks vi. Vi var tillsammans och det gick ju bra så länge vi satt och åt, men när gubbarna hade fått ett par nubbar kom dom igång med diskussionerna.

Dom skällde och dom bråkade och slog näven i bordet. När man var liten trodde man ju att det var allvar. Ända tills man förstod och mamma sa:

-Jamen, det här är väl inget. Tack ska ni ha för idag. Nästa gång kommer ni till oss”.

-Vilket väsen det var! Jag tror pappa sa emot bara för att han skulle säga emot. Jag tror det. Så dom var ju i luven på varandra, men det gjorde ingenting”.

Visst var det diskussioner på jobbet också. Det man märkte var om man inte var fackligt ansluten. Det var nåt fruktansvärt. Jag kom ihåg ”Oljekungen” när han kom och skulle ta betalt. Han kallades så för han var smörjare. Sen kom ”Prinsen”. Han kallades så eftersom han kom efter”.

Torparn, Slaggarn, Konfucius och Kråkan var flera smeknamn. Namnen användes i dagligt tal.

BOSTÄDER – EGNA HEM

”Vi var väl ca 350 anställda i fabriken. Men det fattades ju bostäder. Så man byggde små stugor. Dom såg ut som orienterarstugan vid Norrhälls, med ett rum, spis och toa. Det stod sju stycken nere vid bäcken.

Det fanns inga andra bostäder än Grönkullen invid fabriksområdet.

”1954 när vi flyttade ner till Ängarna, då kostade lägenheten 140 kronor per månad. Oljan kostade väl 130 kronor kubiken då”.

”Någon kom och sa till mig: ”Nu har jag en tomt här och en kåk. Överta den du, för jag ska flytta, Det var ett litet, fint hus från Dalarna. Jag har ritningarna kvar. Men jag backade och vågade inte. Men ritningarna har jag kvar... Det var mycket pengar att sätta sig i skuld för. Det skulle gå på uppåt 50 000. Man fick 8 000 i startbidrag från bolaget”

”Ja, när jag slutade i fabriken, då hade vi 4.30 i timmen. Det var -67 i pappsalen. När vi sen flyttade till Norrsundet fick vi 7 kronor och 12 öre.

Det blev en väldig skillnad det. Ja, det var precis som om man hade hur mycket pengar som helst!

”Vi strejkade aldrig, men vid ett tillfälle, var det på gränsen. Det fattades bara några minuter. Alla var beredda att rycka i spakarna. Det var -59. Det har jag stämplat i boken. Arthur Svensson var svettig i pannan och dom bara väntade, men det gick över. Man stred ju om lönerna och det kom till förlikning. Nöjd vet jag inte om man kan säga att vi var, men vi hade fått ett litet påslag.

När man var pojke sket man ju i facket. Man skulle ha lyssnat på gubbarna som var levnadsvisa, men då tyckte man dom var stenålder.

Det gick uppbördsmän och tog upp kontingenten. Jag tror jag betalade 2–3 kronor. Underårig var man tills man var 17. Då betalade man som för vuxen. Man började ju när man var 14 år. Då fick man stämpla i boken. Boken gick runt. Man fick turas om att ta in uppbörden. För det var ingen som inte ville vara med i facket. Dom fick heta ”Skubbare” dom. Det epitetet ville man ju inte ha på sig”.

ORDFÖRANDEN I KVINNOKLUBBEN BERÄTTAR.

”Jag var den första kvinnan som var medlem i facket. Det var på 70-talet. Jag blev senare sekreterare på alla fackmöten i massafabrikerna runt om här i Bergvik, Vallvik, Lottefors och Marma. Dom kallades Fyrklövern.

Fyrklövern samlades nån gång ibland och jag fick sitta där och skriva. Jag visste inte vad det var frågan om alla gånger. Alla män gick på kurser, men det fick aldrig jag. Jag lärde mig lite undan för undan. Jag begärde att få gå på kurs, men dom sa: ”Äh, du lär dig väl”. Sen när Socialdemokraterna förlorade valet-76 nånting, så kom jag med i Kvinnoklubben. Sen på ett årsmöte skulle Eje Falck ha en sekreterare. Då ropade dom på mig. Jag låtsades inte höra, men gick väl fram till slut. Sen fick jag fortsätta som sekreterare”.

”Det fanns damer anställda tidigare. Det var dels jordbruksfolk och sen alla tanterna som skötte om och krattade. Det var väl 15 stycken. Alla var fackanslutna”

DÅTIDENS LIVSPUZZEL

Märta beskriver sin arbetsplats där hon jobbade mellan 1972 och 1979. ”I början städade jag på kvällarna. Matsalar, kontor, omklädningsrum. Jag fick dåligt självförtroende när jag såg hur dom på kontoret kunde skriva. Senare var jag med i Missionsförbundet. Där lärde jag mig skriva ordentligt. Det var i Vansäter. Så blev jag invald i fullmäktige för sossarna och började samtidigt i Ljusne och skulle ta mig till Rådhuset för att gå på möten och hade inte körkort. Ofta kom jag hem vid 22–23-tiden och hade då fem matsäckar att göra. Tre barn, min make och till mig själv. Jag hade ordentlig matlåda varje dag. Alla var nyfikna och ville se vad jag hade. Dom hade inte ordentlig mat och jag förstod inte hur de andra orkade jobba”.

Så hon hade fullt upp och ingen fritid. Hon fick vila ut när hon kom till jobbet. Där satt hon och stickade. Hon skrev också protokoll när hon satt där och väntade. Kontoret drog kopior och hjälpte till. Dom var hyggliga.

KVINNOLÖNER

”Kvinnorna hade alltid sämre lön. Vi hade 2–3 kronor lägre, fast vi inte hade någon hiss och det var många trappor, 156 steg, och man var ensam som jobbade. Jag sa åt Eje att vi borde få högre lön, men han svarade: ”Nej, inte behöver du det heller”. Då gick jag till chefen och fick högre lön. Då sa Eje, ”Varför har ni inte sagt nåt tidigare. Det har jag sagt nu i flera månader”, sa ordföranden för kvinnoklubben.

”Jag råkade ut för att få lut på min jackas rygg. Då gick jag till överingenjören och bad om en ny. Det fick jag. Jag köpte en billig jacka och chefen sa, du kunde ju ha köpt en dyrare jacka”.

När kvinnorna började köra truck, gjorde dom det fint och försiktigt. Grabbarna körde sönder saker, t o m väggar körde dom sönder.

DRÄPARN OCH BERNHARD

”Man såg ju hur bossarna delade in och klassade jobbare och jobbare. Jag glömmer aldrig Dräparn och Bernhard. Det sattes etiketter på vilka som klarade av olika saker. Dom gjorde grovjobb dom. Så skulle det grävas kabel. Det var dikesgrävning och dom var ena jävlar att kunna flå. Cykel-Karlsson var det väl ingen som trodde skulle klara av grovjobb. Så skulle det grävas kabel nere vid tvätten. Då var Lasse Karlsson så full i faan och visste Hildings kapacitet, så han sa: ”Hilding, du ska vara med och gräva med Dräparn och Bernhard. Men då fick dom bita i gräset. För jävlar när Hilding satte igång. Då vart dom metrarna efter. Dräparn och Bernhard var stora karlar och Cykel-Karlsson var lång och smal. Men han jobbade effektivt och tekniskt. Då vart dom metrarna efter hela tiden”.

PENSIONÄRES-HONORATIORES

”När Rohdins jänta skulle gifta sig, då skulle vi spela.

Där kom ju ”pensionäres-honoratiores” på hög nivå. Och det var groggarnas glada afton. Det började dansas och glädjen stod högt i tak. Ju längre kvällen led, ju gladare blev dom. Utom Lövgren och hans fru. Dom lyste som fyrbåkar och när klockan var ett, då skulle vi sluta spela. Då kom en av cheferna och sa: - Mera cha cha, mera cha cha”.

- Nej, nu är tiden ute, för så säger stadgarn, svarade jag
- Ska jag betala på en gång”, sa Granström. Så kom Brunstedt. Han skulle ha mera sprit och ropade dej nu Gustav, lugna dej”, sa Kolmodin.
- Ta upp mera sprit för faan!
- Nej lugna dej nu Gustav, sa Kolmodin

Men Brunstedt skickade ner Andersson och hämta mera brännvin. Det var bolagets sprit. Där nere stod all sprit längs långväggen och där gick man och fyllde på allt eftersom. Och det var inga små glas. Jag tyckte dom var som vaser jag”.

DOM VART VAD VI GJORDE DOM TILL

Kassören på bolaget hade svårt att uttala Gerds efternamn. Han kallar henne envist för fru Ytong, när hon heter fru Tunong. ”Säg gärna Gerd. Jag kan ju säga kassör Hedlund ändå”, säger Gerd.

”Dom vart vad vi gjorde dom till. Vi gjorde dom till högre än en arbetare”.

SOMMARSTUGOR

”Sommarstugor skaffade sig nästan alla, men egentligen var det Bergvik-Alas, varenda jävla spik. Och bräder. Det var inga rester, ska ni tro. Det kunde vara hela plåttak. Jag vet att jag levererade plåttak, hängrännor och stuprör, när Brunstedt byggde stuga uppe vid Norrhäll”.

”Ska vi prata stugor då? Det var så här att vi fick rustat 1952. Då vart dassen och vedbodarna över. Pappa köpte vedbodarna för 25 kronor. Sedan rustades det bort i Hästhagen och då köpte han skåp och fönster för 25 kronor. Han fick ju riva själv, men han fick betala för det.

Men spik det ska vi inte tala om. För det bar han i stövlarna. Jag tror inte han köpte en enda, utan han hade förråd i stövlarna. Och tegel tog han också nånstans ifrån och byggde mur. Spisen köpte han i Hästhagen, en fin liten Husqvarna. 1953, den sista april, då gick isen. Med spisen högst oppå ekan styrde han sakta båten igenom. Men han satt med slidkniven i näven, för minsta lilla våg hade tagit tegel och alltihop”.

FAMILJEFÖRETAG

”Sundfeldt, han hade en tomt i Norrtälje, Rådmansö. Dom kom och sa att Erik Kvist och jag skulle ta en lastbil och dra iväg med full virkeslast. Ja, vi kom ju dit. Där satt det fem snickare från bolaget och väntade. Dom jobbade ju i snickarboden i Lappstan. Det var dom gubbarna det!

Och inte hade direktör Sundfeldt betalat nånting. Så där står ett fint sommarställe på Rådmansö, byggt av jobbare från bolaget”.

En av cirkeldeltagare minns att ”en chef sa till en jobbare att lägga en säck cement i hans båt. När rekvisitionen kom, stod det två säckar:

Chefen sa: ”Jag sa ju att jag ville ha en säck”. ”Jamen jag då, jag ska väl också ha en säck”, sa jobbaren.

”Man tog det så naturligt allt det där. Alla gjorde det. Du vet folket här dom kände varandra så väl. I stort var det ett jävla ”familjeföretag”.

WALLENBERGARNA

”Ibland fick man inte visa sig ute på fabriksområdet. Kommer ni ihåg när Wallenberg skulle komma. Gamla gubben. Det städades nåt enormt. Så kommer det tre limousiner. Markus sprang in på kontoret och tittade i böckerna. Det tog 10 minuter och sen iväg därifrån. Han var inte intresserad av byggnader och sånt. Bara vad som stod i produktionspärmerna Det här var 1964–65. Det var ju spännande att se dom där gubbarna.

Man såg bara två stora överrockar med sammetskragar på”.

TRYGGHET

Vi hade en väldig trygghet med bolaget. Vi klarade ju inte av att anlägga allmänna platser, t.ex. fotbollsplaner. Då vände vi oss till bolaget. Rohdin var ju inte svår på det viset. Han såg till att det fanns tvättstugor centrifuger och grejer. Vi kunde ha hushållsgrisar i grishuset. Han månade om sina arbetare.

Det var lite sämre på Laurells tid. Han måste gå till högre ort han. Han hade inte riktigt samma pondus som Rohdin. Han kunde ta på sig storstövlar och kliva in i massahögarna. Även Laurell gjorde det. Han tog på stövlar och overall och var där och skottade”.

FRIHET UNDER ANSVAR

”Vi hade en bra gemenskap mellan oss också. Så var det inte på alla ställen. Här fanns ingen avundsjuka. Kanske berodde det på att det var jordbruksbygd här. Vi måste ju hjälpa varandra. Det gick hand i hand, för många jobbade ju på fabriken, samtidigt som dom bedrev jordbruk.

Var och en hade ansvar för vad han gjorde, Det var på sätt och vis ett fritt arbete. Sen var man lärd hemifrån att visa respekt för varandra. Tänk på vad du gör, tänk på vem du möter! För såna här byar var så intimt förknippade med varandra. Gjorde man nåt sattyg, så hann man inte hem, innan morsan visste om det. Då fick man sig en omgång.

Jag kommer ihåg att hemma sa dom alltid ”Vad du än gör och vad som än händer, kom hem och tala om det först, så att vi får höra din version, innan vi får höra det på byn. När vi gick i skolan blev vi iprättade att man skulle hälsa på folk. En sedvänja som lever kvar i Bergvik. Min siste lärare, Pelle Hedlund, sa när vi gick ut sjuan och det glömmar jag aldrig. ”Från och med nu har ni ansvar för er själva och varandra”.

Ansvar, ansvar, ansvar!

En cirkeldeltagare minns: ”Jag kände mig jävligt dålig och det var ju en dödssynd att vara borta en lördag. Så jag åkte ut i alla fall. Jag satt i torkskåpet där det var 90 grader. Jag hade skinnjacka på och frös ändå! Dom körde mig med ångloket ner till Bergviks station och sedan fick jag ta taxi till läkaren. Jag hade dubbelsidig lunginflammation. Apropos känslan av ansvar”.

HUMORN

Stämningen var rå med god. Ja, så var det, men ingen tog illa vid sig.

Ja, det var väl i början då, man undrade vart faan man hade hamnat.”

”Det är klart att det många gånger var väldigt jobbigt och riskfyllt. Men stämningen i arbetslagen var glad och positiv. Vi hade mycket roligt. Humorn flödade. Det var så många olika personligheter, som kanske inte förekommer på arbetsplatser idag. Det finns inte utrymme för dom människorna idag”.

Någon kallar fabriken för ”drömarbetsplats, eftersom man bl a upplevde en känsla av frihet i arbetet. Flera skulle gärna arbeta där igen.

NEDLÄGGNINGEN

”När dom skulle lägga ner i Vansäter, kom dom från kommunen. Stig Wigren bl. a Han kom till mej och sa ” Det här skulle aldrig hända i Ljusne, för där har dom bra fack”. Jag tänker på det ibland, för dom la ju ner där också”.

”Det som föranledde den här nedläggningen, det var ju Stora-Kopparbergs köp av Bergvik-Ala. Jag var ju med när Erik Sundblad stod och sa, att det inte alls var fråga om nån nedläggning. Bergviks sulfittfabrik var ett fint komplement till Storas övriga verksamhet. Vi gjorde så fin massa. Det var inte alls fråga om nedläggning.

Man kände att det var nog inte så farligt. Man trodde att ”kraften” låg risigare till. Så det var ju ingen fara.

Det trodde vi på ända tills dom lade ner. Det var ju så att Erik Johansson stod uppe vid ”Kurfursten” och stoppade vedbilarna. För dom kom ju bara med rat. (dåligt virke) Och då fanns det ju inget att göra nånting av.

Men dom skulle ju bygga i Sandarne. Ett nytt pappersbruk där alla skulle få anställning. Det blev ingenting i Sandarne heller”.

ETANOLLÖFTET

”Laurell jobbade mycket med att vi skulle göra etanol här i Vansäter, för han skrev mycket och ringde runt hit och dit.

Det hade ju varit ypperligt att lägga etanoltillverkning här, för vi hade ju kunskapen.

Brunstedt hade kurser med oss uppe på labbet och då fanns en massa som kallades ”pink”.

Han sa att det var den absolut finaste massa som gick att framställa och som inte fanns nån annanstans i världen. Fransmännen köpte till biblar, fina böcker. Det var den där pinkmassan det”.

Sen blev det ingen etanoltillverkning här. ”Sprit” såldes ju. Den gick ju till Svenska Sprit”.

”Jag jobbade på Konsum som springpojke.. Vi fick ju åka ner till ”sprit” och hämta en 50 liters dunk rödsprit med trampcykeln. Och sen skulle man gå och knuffa den jäveln uppför backen och man orkade ju inte, du vet cykeln med dom där små hjulen.

MILJÖGIFTERNA

”Miljögifter släpptes det ut mycket av. Hur mycket som helst. Det var väl ingen som tänkte på nåt sånt då.”

”Allt det svarta kring sjön, är kisaska. Jag vet inte i vilken process det blev kisaska, men det kördes dit aska med vagnar. Var dom nu kom ifrån. Men jag vet att pappa stod där och skottade. Så när kisen kommit in och bränts, då körde man ut den igen och lade opp den efter sjön. Därför ser det ut som det gör. Bröderna Bergquist kunde börja fyra på morron. Så när man kom ner efter frukost, var dom klara. Dom använde en cementspade. Den vägde nog 10 kilo. Tung så in i helvete. Och råkisen var hemskt tung den också. Nyttigt kan det inte ha varit att stå i kisaskan”.

”Jag tänker på när vi skulle göra rent i cisternerna. Då blev det liksom en gas som gick opp genom skorstenen och om det flög några fåglar precis ovanför, så dök dom ner”. Befolkningen i Vannsätter klagade till kontoret och sa att dom inte ville ha några gaser. Då fick vi tillsägelse att göra rent på nätterna, för då var det så många som sov. Då flög inte fåglarna heller. Gasen var väl natriumlut eller salpetersyra. Det är inte underligt att man är som man är, när man bott där ikring hela tiden”.

”Där kanalen gick ut i sjön, där fick vi lägga läns, så att det inte skulle rinna ut i sjön. Och det var några kolvar och sen var det flottörer på det. Karbinhakar sattes dit så att det flöt. Ibland var det överdoserat med klore i blekeriet. Då fick man hosta. Och då fick vi en flaska med hostmedicin och en tesked. Så släppte det.

Man fick en tesked när man fått i sig klor. Och den där flaskan räckte ju länge. Men till sist så hade flaskorna gått åt så jävla fort. Dom försvann på dan, vet du. Så doktor Jonsson undrade vad det var fråga om. Och vi tog ju inte mer än vi skulle...

Men verkstan visste var flaskorna stod. Det var konjak i medicinen. Och det fick dom reda på så dom var uppe med koppar och drack. Dom stjälpde i sig medicinen”.

MÄRTA ÖVERKLAGAR

”Precis på slutet innan fabriken skulle läggas ner, fanns en annons i tidningen från Naturvårdsverket att fabriken skulle ta upp mark, som dom inte kunde bränna. Det skulle köras bort på skogen ovanför min tomt. Där har vi våra vattenkällor. Som tur var såg jag det där. Jag hämtade kartor på kontoret, och skrev till Länsstyrelsen. Jag skickade in ett besvär”. Det var några grannar också som skrev på. Sen fick inte fabriken tillstånd att tippa där. Då tippade dom längre bort, vid Sunnanå fäbod, men då anmäldes dom igen. Då fick dom åka dit och ta bort det. Sen skjutsade dom det långt från Bilingen. Men det var inte bara bark, utan det var tunnor och allting och när dom rostar, så rinner det väl ner i Gärssjön och sen ner till Ljusnan”.

Harry meddelar att i Sunnanå fyllde dom igen.” Det luktade ju som faan på våarna när lakvattnet kom.”

”Man kunde i alla fall överklaga mot ett stort bolag. Jag fick i alla fall rätt jag. Hade dom tippa det där hemma hade vattnet varit förstört.

Tänk, hur ett bolag kunde fara fram”!

- Det var väl ingen markägare som tänkte på sånt då.

- Jo, Märta! säger Gerd.

Fabriken lade ner produktionen i mars 1979. Fabriken lades ner den 1 september 1979